

Oorlog in drievoud

Maarten van Rossem:

Drie oorlogen. Een kleine geschiedenis van de 20e eeuw.

Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers,

2008; 319 blz.; 18,95 euro

ISBN: 978-90-468-0321-9

Ik moet bekennen dat ik met enige onzekerheid begonnen ben aan het lezen van dit boek. In 319 bladzijden zowel de Eerste als de Tweede Wereldoorlog behandeld zien en dan nog de Koude Oorlog als extraatje: dat is wel wat. Ik kende bovendien de schrijver niet. Maarten van Rossem – zo heb ik achteraf vernomen – is in Nederland een bekende televisiefiguur, maar helaas kijken wij Vlamingen sinds de opkomst van de commerciële televisie nog zeer zelden naar de Nederlandse televisiezenders. Het omgekeerde zal waarschijnlijk ook wel waar zijn. Ik zal het maar meteen toegeven: ik heb het boek in één ruk uitgelezen en ik was aangenaam verrast. Ik vind het altijd positief dat professoren uit hun ivoren toren neerdalen en proberen het onderzoek waar zij mee bezig zijn, te vertalen in heldere publicaties die voor het brede publiek toegankelijk zijn. Met dat soort activiteiten maakt men niet direct promotie aan een universiteit – althans niet in België – maar ze beantwoorden wel aan de maatschappelijke en dienstverlenende taak van de academicus.

Van Rossem heeft dit boek in eerste instantie geschreven voor de niet-specialist die de twee wereldoorlogen en de Koude Oorlog alleen kent uit ontspanningsliteratuur en films als *Saving Private Ryan* of *The Pianist*. Hij richt zich tot diegenen die inzicht willen krijgen in de ingewik-

kelde gebeurtenissen die de twintigste eeuw hebben bepaald, maar te weinig tijd hebben om daarover een reeks publicaties door te nemen. Maar ook voor de specialist is het een aangenaam weerzien met personen en het opnieuw ervaren van gebeurtenissen waarvan men voor een deel de betekenis vergeten was.

Van Rossem beschrijft vooral, verklaart af en toe en probeert een aantal gebeurtenissen te duiden en te interpreteren. Persoonlijk vind ik de hoofdstukken over de twee wereldoorlogen zeer sterk en beter dan dat over de Koude Oorlog. De analyse van de structuralistische en intentionalistische interpretatie van het Derde Rijk is methodisch en systematisch. De wereldoorlogen waren militaire conflicten van beperkte duur en dus is de kans groter om volledig en objectief te zijn. De auteur slaagt er goed in de hoofdlijnen van die tragische perioden weer te geven. Zeer degelijk zijn de passages over het antisemitisme van Hitler, het Enigma-verhaal, het Von Mansteinplan en de improvisatie van de geallieerden, en de concentratiekampen.

Wat de Koude Oorlog betreft: hier ontbreekt een expliciete theoretische basis. Het ware goed geweest om bijvoorbeeld de traditionalistische en de revisionistische auteurs met elkaar te vergelijken. De Koude Oorlog is geen traditioneel militair conflict en heeft vijftig jaar geduurd. (Zelfs dat is betwistbaar: was het een 'oorlog'? En als het een oorlog was, is hij dan afgelopen?) Dus moest de schrijver noodzakelijkerwijze selecteren. In zijn analyse probeert Van Rossem rekening te houden met zoveel mogelijk gebeurtenissen en feiten die de relaties tussen de Verenigde Staten en de Sovjetunie hebben bepaald, maar

hij kan sommige daarvan slechts oppervlakkig aanraken. Terloops verwijst hij naar het Europese integratieproces, lokale conflicten en de relaties van de supermogendheden met de ontwikkelingslanden, maar die komen minder uit de verf en dat kon ook niet anders.

Het boek is prettig leesbaar. Van Rossem geeft blijk van een grote belezenheid (al worden de bronnen niet in de tekst, maar alleen op het einde in de bibliografie vermeld). In het voorbijgaan maakt hij brandhout van theorieën waar hij het niet mee eens is. Ook minder bekende figuren als Henry Wallace, de lang vergeten vice-president van Truman, of Claus von Stauffenberg, die een mislukte aanslag op Hitler pleegde, passeren de revue. De nuchtere analyse wordt af en toe doorbroken door persoonlijke mijmeringen, wat het boek een levendig karakter geeft. Een voorbeeld: 'Het is een droevige gedachte dat van de miljarden mensen die in de twintigste eeuw hebben geleefd, men zich over een paar eeuwen alleen Adolf Hitler nog zal herinneren.' (blz. 53)

Van Rossem bekritiseert graag (vooral Amerikaanse) beleidsvoerders en wijst op het relatieve karakter van de buitenlandse politiek. Het gaat om het nemen van beslissingen onder grote onzekerheid. Achteraf is het altijd gemakkelijk te zeggen dat het anders had gemoeten. Al bij al geeft hij een heldere schets van de drie oorlogen waarvan de gevolgen heden ten dage in de internationale betrekkingen nog altijd voelbaar zijn.

Erik Faucompret

Erik Faucompret is hoogleraar internationale betrekkingen aan de Universiteit Antwerpen.

De zoektocht naar hegemonie

Jeremy Black:

Great powers and the quest for hegemony. The world order since 1500.

Londen/New York: Routledge, 2008; 273 blz.; 25,95 euro; ISBN: 978-0-415-39580-9

In 1987 maakte de Britse historicus Paul Kennedy, hoogleraar aan Yale University, furore met een groots boek over vijf eeuwen internationale politiek: *The rise and fall of the great powers. Economic change and military conflict from 1500 to 2000*. Twintig jaar na dato achtte de eveneens uit Groot-Britannië afkomstige Jeremy Black, hoogleraar aan de University of Exeter en een autoriteit op het gebied van de geschiedenis der internationale betrekkingen, het tijd voor een kritische herwaardering.

Volgens Kennedy bestaat er een nauwe verbinding tussen economische groei en technologische ontwikkeling van een staat en anderzijds zijn machtspositie ten opzichte van andere mogendheden in de wereld. Staten zullen zich ontwikkelen tot grote mogendheden als ze daarvoor de economische basis hebben en andersom leidt die natuurlijke tendentie ook tot de ondergang van grote mogendheden, aangezien hun machtsstreven op enig moment onvermijdelijk de economische draagkracht te boven zal gaan. *Overextension* en *overstretch* leiden dan tot verstrooiing van de energie van een staat, waardoor zijn positie van de eerste rang geleidelijk zal overgaan naar een andere staat, die nu op zijn beurt een gooi naar hegemonie zal doen.

De geschiedenis van de internationale betrekkingen wordt volgens deze theorie een opeenvolging van

tijdperken die door één hegemoniale staat gedomineerd worden: op de Habsburgse tijd volgde de Britse en na de Britse kwam de Amerikaanse. Medio jaren tachtig leken de Verenigde Staten een reus op lemen voeten, aangezien het land economisch in zwaar weer verkeerde en andere mogendheden het economisch voorbij leken te streven (Japan, West-Europa) of aan het begin van een razende ontwikkeling leken te staan (China). Allerwegen vroeg men zich af waar die ontwikkeling zou eindigen. Kennedy's boek kwam dus als geroepen, al was zijn boodschap niet prettig: de geschiedenis leerde dat Amerika zijn positie als leidende mogendheid eerder vroeg dan laat zou moeten afstaan aan economisch succesvollere staten.

Het is ironisch dat die boodschap in eerste instantie al gauw gelogenstraft leek te worden door het einde van de Koude Oorlog. Nu sinds het begin van de 21ste eeuw de Verenigde Staten steeds verder in het moeras van de *war on terror* lijken weg te zakken, terwijl China zich intussen onophoudelijk verder ontwikkelt, lijken Kennedy's ideeën over de ondergang van grote imperia door *imperial overstretch* echter opnieuw relevant.

Juist dit verleent ook aan de kritiek van Black op Kennedy zoveel gewicht. Ten eerste bekritiseert hij diens opvattingen over wat grote mogendheden eigenlijk zijn. Volgens Black gaat Kennedy te eenzijdig uit van een ontwikkeling van grote mogendheden, gemodelleerd naar de opkomst van westerse staten met een sleutelrol voor de economische opbloei en de opbouw van een maritieme macht. Dat mag voor de ontwikkeling van Engeland essentieel geweest zijn, maar het is de vraag of de macht van China of het Ottomaanse Rijk in de zes-

tiende of zeventiende eeuw daaraan afgemeten kan worden. Voor hen was het vermogen zich te land te weer te kunnen stellen veel relevanter, en zeker voor China gold dat het een belangrijke impuls om overzee gewin te zoeken miste: om arbeidskracht en land zaten de Chinezen niet verlegen. Te zeggen dat zij en de Turken *daarom* mogendheden in verval waren, is dan kortzichtig en anachronistisch.

Ook Kennedy's visie op het gedrag van staten is volgens Black eenzijdig. Volgens Kennedy zullen staten vanwege de anarchistische natuur van de statenwereld altijd naar maximale macht streven, wat nauw aansluit op het wijdverbreide realistische perspectief op de internationale politiek. Black meent dat de realisten daarbij te zeer uitgaan van enkel en alleen de historische ervaring met interstatelijk conflict in Europa, waar een groot aantal staten elkaar voortdurend trachtte te domineren. De geschiedenis van China laat bijvoorbeeld fasen zien waarin dat land zich inhield en zich tevreden stelde met een symbolische macht over concurrenten in zijn nabijheid. In plaats van een statische definitie ziet Black daarom liever een *dynamisch begrip van grote mogendheid*, waarbij vooral de vraag centraal staat welke staten op specifieke historische momenten door andere staten en door zichzelf als grote mogendheden werden gezien. Dat wil zeggen als mogendheden waarmee andere staten in hun overwegingen serieus rekening moeten houden. Door op die manier uit te gaan van de toenmalige perceptie en zelfperceptie van (grote) mogendheden, zorgt de wetenschapsman ervoor dat zijn blik niet vernauwd of verduisterd wordt door zijn eigen, mogelijk ahistorische definities.

Black blijft in zijn wat moeizaam geschreven, maar even goed interessante boek gelukkig niet hangen in kritiek. Tegenover Kennedy's materialistisch en structuralistisch perspectief zet hij een benadering die ook culturele factoren meeweegt. Hij heeft daardoor meer oog voor de rol van beleidsmakers, en dat is belangrijk, want juist hun ideeën en beslissingen zijn bepalend voor de wijze waarop een mogendheid haar (economische en anderszins) vermogens inzet. Ook besteedt hij veel aandacht aan niet-westerse mogendheden en hun lang aanhoudende relevantie voor de internationale politiek, terwijl Kennedy juist de neiging heeft hen op een bepaald historisch moment 'af

te schrijven', omdat ze dan 'in decline' en dus volgens de theorie irrelevant geworden zijn.

Volgens Black steunt de macht van een staat op veel meer dan alleen op zijn economie. Ook het prestige van een land is van belang, evenals zijn vroegere verdiensten en de bewondering die het bij anderen weet los te maken. Elementen van *soft power* die bijdragen tot de status van een grote mogendheid en haar macht kunnen stabiliseren of, bij het ontbreken ervan, juist kunnen leiden tot voortdurende aanvallen op die status, hoe sterk de economische basis ook mag zijn. Macht krijgt immers pas een werkelijk sterk fundament als de dominante mogendheid in de positie

is dwang grotendeels achterwege te laten, omdat ze erin geslaagd is een coalitie met (elites in) andere staten tot stand te brengen, die bereid zijn met haar leiderschap in te stemmen en met haar samen te werken. Dat is het belangrijkste inzicht dat Black ons biedt. Een inzicht dat inderdaad bij Kennedy node werd gemist en beter verklaart in welke benarde positie de Verenigde Staten zich in de wereld van nu bevinden.

Jacco Pekelder

Jacco Pekelder is verbonden aan het departement geschiedenis van de Universiteit Utrecht.

De Europese Raad: hoogste orgaan van de EU

Jan Werts:

The European Council.

Londen: John Harper Publishing, 2008;

xix + 271 blz.; 27= euro;

ISBN: 978-0-9556202-1-8

De Europese Raad – niet te verwarren met de Raad van Ministers of de Raad van Europa – behoort tot de minst bestudeerde organen van de Europese Unie. Dit is opmerkelijk. Als de vergadering van de staatshoofden, regeringsleiders en de voorzitter van de Commissie stelt hij namelijk de 'algemene politieke beleidslijnen vast'.¹ Waar voor journalisten dit driemaandelijkse politieke circus vaak de *raison d'être* is van hun plaatsing in Brussel, hebben academici de Europese Raad links laten liggen. Gezien de schaarste aan gedegen studies is het recente boek van Jan Werts te verwelkomen.

Hoewel hij als correspondent meer dan dertig jaar de Europese Raad heeft meegemaakt, is het boek niet van journalistiek-anecdotisch karakter, maar gebaseerd op een eerder proefschrift. Verder is het werk uitgegeven door John Harper Publishing, bekend van de standaardwerken over de Europese Commissie, de Raad van Ministers en het Europees Parlement.²

Werts stelt zich in zijn boek tot doel 'de oprichting en de ontwikkeling van de Europese Raad' te verklaren. Dit was/is relevant met het oog op de veranderingen in het Verdrag van Lisabon. Het boek is logisch onderverdeeld in vijf hoofdstukken (oprichting; institutionele structuur; hoogte- en dieptepunten; EU van 27 lidstaten; en aanbevelingen). Wél valt direct op dat de auteur een theoretische situering achterwege heeft gelaten. Verder mist het boek een duidelijk inleidend hoofdstuk waarin hij zijn argument uiteenzet. Dit komt de uiteindelijke

analyse niet ten goede. Ook doet zijn lijst van ondersteunende interviews af aan de kwaliteit: driekwart daarvan zijn met ambtenaren uit de Benelux. Volgens zijn eigen overzicht heeft Werts met geen enkele ambtenaar of politicus uit Frankrijk, Duitsland of het Verenigd Koninkrijk gesproken. Dit valt hem aan te rekenen.

Dat een theoretische situering toegevoegde waarde zou kunnen hebben, blijkt vooral uit hoofdstuk één. Theoretisch valt de oprichting van de Europese Raad namelijk te verklaren vanuit zowel een actor- als een institutioneel perspectief. Een actorperspectief kan structureel zijn (bijv. het opkomend belang van internationale handel; de Europese Raad als tegenwicht tegen de supranationale Commissie) of individueel (bijv. verandering van politieke leiders in de drie grote landen in 1974; de verpersoonlijking van politiek via de media). Een institutioneel perspectief

kan functioneel zijn (de noodzaak om op het hoogste niveau regelmatig te overleggen) of sociologisch gemodelleerd aan andere internationale instellingen (bijv. de G7). Werts noemt al deze redenen, zonder theoretische situering, en dit leidt soms tot inconsistentie in zijn argumentatie. Waar hij tot twee keer toe de Europese Raad in een subtitel als functionele 'noodzaak' bestempelt, zegt hij op blz. 18 dat het alleen een eliteproject van regeringsleiders was.³ Dit noemt hij vervolgens – één van de zeldzame keren dat hij een theoretische term laat vallen – in lijn met het neofunctionalisme; compleet onjuist.⁴

Hoofdstuk twee, drie (de institutionele structuur; de hoogte- en dieptepunten) zijn van betere kwaliteit. Vooral wanneer Werts beschrijft, is het boek soms stimulerend. Zo laat hij zien hoe vóór 2002 het Voorzitterschap de zeer belangrijke Raadsconclusies tot op het laatste moment geheim hield. Pas diep in de nacht werden de conclusies onder de hoteldeuren van de delegaties doorgeschoven, zodat de andere lidstaten minder tijd hadden om deze op de afsluitende dag nog aan te passen. Wat betreft de analyse van besluitvorming in de Europese Raad zou Werts meer kunnen verwijzen naar het werk van Jonas Tallberg, dat de relatieve macht van de diverse regeringsleiders probeert te verklaren.⁵ In hoofdstuk vier laat de auteur zien dat de procedures in de Europese Raad veranderd zijn als resultaat van de recente uitbreidingen. Zo is onder de druk van de aantallen de traditionele *tour de table* afgeschaft – die anders tegenwoordig drie uur zou duren – en is de Europese Raad efficiënter gaan werken.

In het afsluitende hoofdstuk over het Verdrag van Lissabon komt Werts tot een aantal conclusies en aanbevelingen. Hierin schiet hij enigszins door. Zo stelt hij dat met het nieuwe

verdrag de 'Franse ideeën van vijftig jaar geleden volledig tot stand zijn gebracht'.⁶ Werts lijkt hierbij de eerder genoemde uitbreiding, die een Franse coup feitelijk onmogelijk heeft gemaakt, even te vergeten. De auteur heeft waarschijnlijk gelijk dat de kleine landen en de Commissie wat moeten inboeten, maar tegelijk is het ook belangrijk te beseffen dat persoonlijkheden als Delors juist in de Europese Raad méér gedaan kregen dan in de ministeriële raden (bijv. financiën en landbouw). Dat de huidige Commissie niet altijd even strategisch de Europese Raad voorbereidt – met het soms te laat insturen van te lange documenten – lijkt van minstens even groot belang voor haar invloed als de formeel-juridische verandering van 'Lissabon'. Wat betreft deze informele dynamiek gaat het boek ook bijna volledig voorbij aan de rol van het EU-Raadssecretariaat. Achter de schermen is dit één van de belangrijkste spelers. Zo heeft het destijds bijna de hele compromistekst van de Grondwet en het Verdrag van Lissabon geschreven. Juridisch konden de Ieren en Portugezen dit tijdens hun voorzitterschap niet aan.

Hoewel het boek van Werts over een aantal goede ideeën en veel empirisch materiaal beschikt, komt het dus helaas de hoge verwachtingen niet geheel na. De auteur heeft niet de fundamentele keuze gemaakt tussen een analytisch boek en een beschrijvend naslagwerk. Verder is het boek soms taalkundig zwak. Aangezien dit echter één van de weinige studies is over de Europese Raad, is het toch een aanrader voor iedereen die echt in dit orgaan geïnteresseerd is.

Noten

- 1 Artikel 4 TEU.
- 2 D. Spence met G. Edwards (red.), *The European Commission*, 2006; M. Westlake

en D. Galloway met T. Digneffe (red.), *Council of the European Union*, 2004; R. Corbett, F. Jacobs & M. Shackleton (red.), *The European Parliament*, 2007.

- 3 Subtitels op blz. 18 en 189.
- 4 Het neofunctionalisme benadrukt het belang van supranationale technocratieën. 'Noch het Parlement, noch de Commissie, noch een belangengroep' is echter volgens Werts verantwoordelijk voor de oprichting.
- 5 J. Tallberg, 'Bargaining Power in the European Council', *SIEPS working paper*, 2007 (online beschikbaar: www.sieps.se/publ/rapporteur/2007/2007_1_en.html).
- 6 Blz. 200.

Hylke Dijkstra

Hylke Dijkstra is promovendus aan de Faculteit der Cultuur- en Maatschappijwetenschappen van de Universiteit Maastricht.

Zwarte Maandag

Bob van den Bos:

Mirakel en debacle. De Nederlandse besluitvorming over de Politieke Unie in het Verdrag van Maastricht.

Assen: Van Gorcum, 2008; vi + 418 blz.; 49,50 euro; ISBN: 978-90-232-4437-0

'Zwarte Maandag'. Zeker in de huidige turbulente tijden op de aandelenmarkten heeft dit begrip een heel andere betekenis dan dezelfde twee woorden voor een aantal Nederlandse politici en ambtenaren nog altijd hebben. Het is de informele benaming die is meegegeven aan maandag 30 september 1991, toen in Brussel een Nederlands ontwerp voor een nieuw verdrag voor de Europese Unie door vrijwel alle andere lidstaten van tafel werd geveegd. 'We zijn afgegaan als een gieter,' was de even openhartige als kernachtige reactie van toenmalig minister van Buitenlandse Zaken Hans van den Broek tegenover journalisten voor wie het de uren daarvoor langzaam aan duidelijk was geworden welk drama zich aan het voltrekken was. Door eigenzinnig optreden bleek Nederland die dag de risee van de Europese familie te zijn geworden.

Tot die fatale maandag was Nederland, op dat moment roulerend voorzitter van de toen nog slechts 12 lidstaten tellende Unie, ervan overtuigd een uitstekend ontwerpverdrag voor een nieuwe bestuurlijke structuur van de EU op tafel te hebben gelegd. Met een vervolmaking van de Economische en Monetaire Unie in aantocht, was het ook noodzakelijk een verdere stap te zetten op weg naar een Europese Politieke Unie, hadden de regeringsleiders van de

EU-lidstaten eerder geconcludeerd. Vanaf begin 1991 waren hierover in EU-verband de eerste officiële onderhandelingen gevoerd. Ook toen draaide de discussie – net als nu – in de kern om de vraag of het Europese samenwerkingsverband een intergouvernementeel dan wel een communautair karakter moest hebben. Anders gezegd: meer macht voor de lidstaten of meer macht voor het in Brussel gevestigde Europees bestuur.

De tekst van het ontwerpverdrag dat Nederland in die bewuste septembermaand in 1991 presenteerde, kon gelezen worden als een zeer duidelijke keuze voor Brussel. Of dat werkelijk in alle verdragsartikelen echt zo was, is de vraag. Maar een feit is dat nagenoeg alle overige lidstaten het absoluut oneens waren met de voorgestelde tekst. Daarbij ging het zowel om inhoudelijke als procedurele argumenten.

Hoe heeft Nederland zich zo kunnen vergissen in het Europese politieke krachtenveld, dat is ook zeventien jaar na dato nog een interessante vraag. Het onder de titel *Mirakel en Debacle* in boekvorm verschenen proefschrift waarop oud-europarlementariër Bob van den Bos (D66) eerder dit jaar promoveerde en waarin hij het Nederlandse besluitvormingsproces rondom de Europese Politieke Unie beschrijft, is een zeer geslaagde poging het raadsel te ont-rافelen. Maar het ultieme antwoord op de vraag heeft ook hij niet kunnen vinden. Wat dat betreft blijven de hoofdpersonen uit het drama elkaar tegenspreken.

Zo werd al vrij snel na Zwarte Maandag de conclusie getrokken dat de belangrijkste spelers op het departement van Buitenlandse Zaken in Den Haag doof waren geweest voor

diverse waarschuwingssignalen uit de verschillende hoofdsteden. De weg die 'Den Haag' was ingeslagen door in tegenstelling tot eerdere plannen niet voort te borduren op een Luxemburgs ontwerp (van dit land had Nederland het EU-voorzitterschap voor de tweede helft van 1991 overgenomen), maar een praktisch geheel nieuwe tekst te produceren, stuitte bij vele lidstaten op grote bezwaren. Maar Den Haag luisterde selectief en hoorde daardoor vooral wat men wilde horen. Zoals Ben Bot, in die tijd secretaris-generaal van het ministerie van Buitenlandse Zaken, het in het boek verwoordt: 'Iedereen moet zich goed realiseren dat men in het buitenland veel beleefder zijn twijfels kenbaar maakt dan in Nederland. Tegen een bezoekende bewindsman wordt bijna nooit nee gezegd. Negatieve reacties worden verpakt in vriendelijkheden.'

Toch heeft Piet Dankert, die als staatssecretaris Europese Zaken de meest betrokken politiek verantwoordelijke was, deze analyse nooit willen onderschrijven. Hij verklaarde in 1994 zich alleen maar te hebben vergist in de steun van de Duitsers. Ook Jan Pronk, destijds als minister belast met Ontwikkelingssamenwerking en inwonend op het ministerie van Buitenlandse Zaken, gelooft niet dat naïveteit de hoofdoorzaak van het falen was: 'Er is veel gedraaid in de hoofdsteden.'

Wie heeft er gelijk? Ook Van den Bos heeft te maken gekregen met het bekende probleem dat politieke geschiedschrijving oproept, die het moet hebben van de observaties van betrokkenen. Iedereen heeft zijn eigen, subjectieve verhaal. Extra handicap voor Van den Bos was dat Piet Dankert – de spil in het verhaal – in 2003 is overleden en dat de auteur

veel van zijn bevindingen niet meer aan hem heeft kunnen voorleggen.

Maar los van de onbeantwoorde schuldvraag blijft er voldoende interessants over. Zo is er de onthulling dat de zoveel bekritiseerde tekst van het ontwerpverdrag voor een zeer belangrijk deel kwam uit de koker van een door voorzitter Delors van de Europese Commissie aan Den Haag ter beschikking gestelde Brusselse *taskforce*. Veel teksten werden – in het Frans – op de burelen van de Europese Commissie geconcipieerd. Op die manier kon Delors zijn ideaal van een federaal Europa overeind houden. In Dankert, die hij goed kende, vond hij een geestverwant. Veelzeggend voor de verhoudingen in Den Haag is dat mensen als minister van Buitenlandse Zaken Van den Brink en premier Lubbers totaal onwetend waren van deze operatie.

Waarmee maar weer eens bewezen is: zo geolied als bureaucratische besluitvormingsmachines er van buiten uitzien, zo chaotisch verloopt de besluitvorming in werkelijkheid. En altijd luidt dan de vraag: zijn er lessen geleerd? In het slothoofdstuk beschrijft Van den Bos een aantal veranderingen en reorganisaties

die het ministerie van Buitenlandse Zaken na 1991 heeft ingevoerd. Maar hij onthoudt zich nadrukkelijk van een waardeoordeel over de getroffen maatregelen.

Van den Bos heeft het in zijn proefschrift over het bestaan van 'koninkrijkes met hun eigen subculturen' op het ministerie van Buitenlandse Zaken, over 'groot en structureel onderling wantrouwen', over 'slechte werkrelaties' en over 'het risico van groepsdenken' ten tijde van de gebeurtenissen die zouden leiden tot Zwarte Maandag.

Zou er in die zeventien jaar iets ten goede veranderd zijn? De koningen op het departement zijn misschien vervangen door stamhoofden; de competentiestrijd lijkt er nauwelijks minder door geworden te zijn. In 2004 was Nederland opnieuw voorzitter van de Europese Unie. Onlangs verscheen een onderzoeksrapport¹ van de Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie (IOB) van het ministerie over deze episode. 'Goede persoonlijke verhoudingen tussen de belangrijkste actoren van Buitenlandse Zaken, Algemene Zaken en de permanente vertegenwoordiging hebben de samenwerking bevorderd,'

zo concluderen de onderzoekers. Dat is duidelijk winst vergeleken bij 1991, toen het juist deze actoren waren die elkaar duidelijk in de weg zaten.

Maar het betreft hier personen. Een andere conclusie is echter dat tijdens het voorzitterschap in 2004 de beleidscoördinatie op twee van de drie onderzochte dossiers 'niet effectief' is gebleken. En was dat gebrek aan coördinatie nu ook niet juist een van de hoofdoorzaken van de Nederlandse afgang in 1991? Er is één geruststelling. Het volgend Nederlandse voorzitterschap van de Europese Unie is pas in 2016.

Noten

¹ *Primus inter pares. Een evaluatie van het Nederlands EU-voorzitterschap 2004*, Den Haag: Inspectie Ontwikkelingssamenwerking en Beleidsevaluatie, 2008 (IOB Evaluaties, nr 314).

Mark Kranenburg

Mark Kranenburg is diplomatiek redacteur van *NRC Handelsblad*. Van 2003 tot 2007 was hij EU-correspondent voor dezelfde krant in Brussel.

Gedetacheerde bruggenhoofden en bruggenbouwers in Brussel

Karin Geuijen, Paul 't Hart, Sebastiaan Princen & Kutsal Yesilkagit:
The New Eurocrats. National civil servants in EU policy making.

Amsterdam: Amsterdam University Press, 2008; 176 blz.; 29,90 euro;
ISBN: 978-90-5356-797-5

De Europese Commissie maakt steeds meer gebruik van gedetacheerde nationale experts. Bijna 10% van de ruim 11.000 beleidsambtenaren bij de Commissie bestaat inmiddels uit gedetacheerde beleidsmakers. Nederland heeft gewilde expertise en voor ons is Brussel dichtbij en mede daardoor zijn we met zo'n 60 gedetacheerden (in 2006) goed vertegenwoordigd. Het merendeel wordt uitgezonden door ministeries, waarbij Financiën, Economische Zaken en Landbouw gelden

als voornaamste leveranciers, maar ook agentschappen en semi-overheden als het CBS en TNO detacheren experts in Brussel.

Detacheren biedt alle betrokken partijen – Commissie, gedetacheerde en uitzendende dienst – voordelen. De Commissie haalt tegen geringe kosten waardevolle expertise binnen om haar almaar groeiende takenpakket te behappen. Bovendien kan ze via de nationale experts peilen hoe een nieuw voorstel bij een lidstaat zal

vallen. De gedetacheerde ambtenaar doet waardevolle ervaring op, vergaart kennis van de Europese machinerie en kan een Europees netwerk opbouwen. Ook de uitzendende organisaties profiteren. Voor hen zijn een toegankelijk 'loket' in Brussel, het opbouwen van kennis en netwerk én de mogelijkheid nieuwe regelgeving in voor Nederland gunstige zin te beïnvloeden, redenen om medewerkers voor een paar jaar te detacheren.

De gedetacheerde medewerker bevindt zich in een bijzondere positie: hij blijft in dienst van zijn Nederlandse werkgever, maar wordt door de Commissie geacht onafhankelijk van zijn werkgever te opereren in Brussel. Dat kan tot een spanningsveld leiden. Zowel uitzendende dienst als gedetacheerde is zich hier goed van bewust. Nederlandse gedetacheerden zijn voorzichtig met het verstrekken van vertrouwelijke Brusselse informatie en krijgen geen 'instructies' mee van thuis. Lidstaten als Frankrijk of het Verenigd Koninkrijk blijken minder schroom te hebben om hun gedetacheerde landgenoten te 'brieven'. Doordat Nederlandse experts gevormd zijn in Nederland en doordat ze hun Nederlandse netwerk blijven gebruiken, sluiten hun voorstellen vaak wel goed aan bij de Nederlandse situatie.

Hoe effectief is het instrument van gedetacheerde experts voor Nederlandse (semi-)overheden? In het gunstigste geval schrijft de expert mee aan een voor Nederland belangrijk voorstel en kiest hierbij een voor Nederland gunstige invalshoek. De Commissie heeft als enige het recht van initiatief en detacheren biedt een unieke kans om zeer vroeg in het beleidsproces mee te schrijven aan initiatiefvoorstellen. En voor effectieve beleidsbeïnvloeding geldt: hoe eerder hoe beter. Er moet echter maar net op het juiste moment en op de

juiste plek ruimte zijn voor een Nederlandse expert en dan moet er ook nog eens een geschikte kandidaat zijn die wil kiezen voor een tijdelijk leven over de grens. De praktijk wijst bovendien uit dat zowel de gedetacheerde als zijn of haar uitzendende organisatie tijdens de detachering vaak onvoldoende investeert in het onderlinge contact. Hiermee laat de uitzendende dienst kansen liggen om optimaal te profiteren van de gedetacheerde en beperkt de gedetacheerde zijn loopbaanmogelijkheden bij terugkeer.

Dit laatste is sowieso een probleem; detacheringen passen slecht in het loopbaanbeleid van de ministeries. De gedetacheerde beleidsambtenaren – vaak hoogopgeleide dertigers midden in hun carrière – zijn een paar jaar 'uit beeld' en constateren bij terugkeer dat hun collega's promotie hebben gemaakt, terwijl dit voor het merendeel van de teruggekeerde gedetacheerden niet blijkt weggelegd. Dit verklaart mede dat maar liefst 37% van de gedetacheerden na afloop niet terugkeert naar de oude werkgever. Hiermee gaat na detachering dus een groot deel van de kennis en het netwerk voor de uitzendende dienst verloren.

Overigens blijkt dat ook degenen die wél terugkeren, nog maar beperkt gebruik maken van het Brusselse netwerk, zeker als ze bij terugkeer met andere onderwerpen aan de slag gaan. Zo bezien is deze studie een pleidooi om als overheid niet alleen te investeren in het bemachtigen van goede detacheringssplekken, maar om vooral ook te *blijven* investeren tijdens en na de detachering.

De auteurs, allen verbonden aan de Universiteit van Utrecht, hebben met *The New Eurocrats* een verdienstelijk onderzoek gedaan naar het in de literatuur onderbelichte fenomeen van de gedetacheerde nationale expert. Overigens gaat hun studie

over de Europese rol van Nederlandse ambtenaren in den brede. Zo is bijvoorbeeld ook onderzocht in hoeverre Nederlandse rijksambtenaren in hun dagelijks werk met Europa bezig zijn en hoe zij opereren in diverse Europese werkgroepen. 'Slechts' 30% van de ambtenaren gaf aan te werken aan 'Europese' onderwerpen of werk te doen dat beïnvloed wordt door Europa. Ook constateren de onderzoekers dat het management vaak weinig belangstelling heeft voor Europa, waardoor ambtenaren vaak veel speelruimte hebben als ze deelnemen aan Europese overlegssessies. Een artikel in *NRC-next* over deze onderzoeksuitkomsten was eerder dit jaar voor D66-fractie leider Pechtold zelfs aanleiding voor bezorgde Kamervragen.

Joep Boerboom

Drs. J. Boerboom was tussen 2001 en 2006 door het ministerie van Verkeer en Waterstaat gedetacheerd bij achtereenvolgens het Europees Parlement en de Europese Commissie. Thans is hij teamleider bij de provincie Overijssel.

Verbreding en verdieping hand in hand in de EU

**Steven Blockmans & Sacha Prechal (red.):
Reconciling the Deepening and Widening of
the European Union.**

Den Haag: T.M.C. Asser Press, 2007; 220 blz.;

£ 40,-;

ISBN: 978-90-6704-264-2

Een boek over de spanning tussen verbreding en verdieping in de Europese Unie dat in 2007 verschijnt, lijkt op het eerste gezicht mosterd na de maaltijd. Dit was toch de discussie die jaren geleden werd gevoerd, in het bijzonder voorafgaande aan de toetreding van de nieuwe lidstaten in 2004? Bij nader inzien gaat het boek echter niet over de mogelijkheden van een 'Europa à la carte', een 'variabele geometrie' of over 'concentrische cirkels', maar over de *feitelijk al aanwezige combinatie* van verdieping en verbreding. Dit is tegelijk ook één van de aardigste conclusies die de redacteuren trekken: de geschiedenis van het Europese integratieproces is er één waarin verbreding en verdieping altijd hand in hand zijn gegaan en dat heeft (afgezien van wellicht enkele institutionele onvolkomenheden) nooit grote problemen opgeleverd.

De vraag of verdieping verbreding kan stimuleren wordt dan ook met een voorzichtig 'ja' beantwoord. Echt verbazingwekkend is dit echter niet. Een succesvol integratieproces kan immers als een magneet werken op landen die niet meedoen en daardoor het gevoel krijgen op achterstand te staan. Er zijn maar weinig staten die sterk genoeg zijn om vanuit een wat arrogante houding simpelweg de krenten uit pap te pikken, zonder lid te worden (denk aan Noorwegen en Zwitserland).

De vraag of verbreding ook verdieping kan stimuleren is eveneens interessant, maar komt in het boek slechts in één hoofdstuk expliciet aan de orde. De analyses in het boek geven echter ook hier aanleiding tot een voorzichtig positief antwoord. Met een toename van het aantal verschillende rechtsordes kan immers de neiging ontstaan via regelgeving of jurisprudentie juist steviger in te zetten op harmonisatie. Ook bestaat er een neiging bepaalde waarborgen in het leven te roepen (bijvoorbeeld op het terrein van de mensenrechten) om verwatering tegen te gaan.

Het onderhavige boek probeert in zijn eigen woorden 'to clarify the legal possibilities and limits to reconcile wishes for the further "deepening" and "widening" of the EU project' (blz. 10). Bij de behandeling hiervan waren de redacteuren afhankelijk van de bijdragen die gepresenteerd waren op het (alweer) 36ste Asser Colloquium over Europees recht. Deze colloquia blijven van onverminderd belang voor de ontwikkeling van het Europees recht in Nederland, ondanks de traditioneel wat 'Haagse' aanpak, die we ook kennen van de eveneens door het T.M.C. Asser Instituut georganiseerde *Joint Conferences* over internationaal recht (Kurhaus, *key-note speech* van een minister). De geselecteerde sprekers zijn allemaal van hoge kwaliteit. De keuze voor 'bekenden' uit het (voornamelijk) Nederlandse circuit lijkt echter te wijzen op een selectie van de sprekers, in plaats van een selectie van de onderwerpen. En ondanks de overduidelijke waarde van dit boek (die zeker verder gaat dan de eigen kwalificatie als een 'modest academic collection'), schuilt hierin ook een zwakte. Bij lezing van de bijdragen blijft het gevoel bestaan

dat de redacteuren meer met het onderwerp hadden kunnen doen. Er is gekozen voor twee bijdragen over verdieping, twee over verbreding en drie over het bij elkaar brengen van deze twee processen. Met een strakker mandaat voor de auteurs hadden de redacteuren ook kunnen kiezen voor een onderzoek naar de spanning tussen verbreding en verdieping op zeven beleidsterreinen. Op basis daarvan zou het ook mogelijk zijn geweest in een slothoofdstuk conclusies te trekken over problemen die zich hebben voorgedaan, om vervolgens lessen te trekken voor de lopende verdiepings- en uitbreidingsprocessen.

Dit doet echter gezinszins af aan de waarde van de afzonderlijke bijdragen. In hun inleidende hoofdstuk slagen de redacteuren erin het historisch verband tussen verdieping en verbreding bondig en overtuigend neer te zetten. Dit wordt gevolgd door een bijdrage van Monica den Boer (VU en Politieacademie) over de ontwikkelingen in de zogenoemde *Ruimte voor Vrijheid, Veiligheid en Rechtvaardigheid* (RVVR); het terrein van Justitie en Binnenlandse Zaken. De verdieping van de integratie op dit gebied is helaas gepaard gegaan met een proliferatie van instrumenten en fora die de institutionele structuur er niet duidelijker op hebben gemaakt.

Verdieping heeft ook plaatsgevonden op het terrein van de sociale integratie. Norbert Reich (Bremen) beschrijft, mede aan de hand van nieuwe jurisprudentie van het Europees Hof van Justitie, hoe sociale standaarden verder zijn ontwikkeld. Dit is waarschijnlijk het enige hoofdstuk waarbij niet-juristen zullen afhaken en de vraag is zelfs gerechtvaardigd waarom dit hoofdstuk (althans in deze technisch-juridische vorm) opgenomen is

in dit boek. In het algemeen blijft de keuze van onderwerpen (RVVR en sociale standaarden) in het eerste gedeelte van het boek willekeurig overkomen.

Wat de verbreding betreft, kijkt redacteur Steven Blockmans (T.M.C. Asser Instituut) naar de mogelijkheden voor verdere uitbreiding met de huidige (potentiële) kandidaat-lidstaten. Blockmans onderstreept het belang van een positieve agenda van de EU op dit vlak en stelt dat de EU effectiever hervormingen kan doorvoeren waardoor kandidaat-lidstaten niet onnodig lang aan het lijntje worden gehouden. De verhouding met de kandidaat-lidstaten en de landen waarmee in het kader van het Europees Nabuurschapsbeleid (ENB) betrekkingen worden onderhouden, verschilt echter duidelijk van die met de staten binnen de Europese Economische Ruimte (IJsland, Liechtenstein en Noorwegen) en Zwitserland. Adam Łazowski (Westminster, Londen) bekijkt in hoeverre de integratie van deze staten in de EU (via wat hij versterkt multilateralisme en bilateralisme noemt) mogelijkheden biedt voor de ENB-landen. Kortom, geen lidmaatschap, maar (veel) meer dan reguliere internationale samenwerking.

Een oud – maar zeer actueel – debat komt terug in de bijdrage van Fabian

Amtenbrink (Rotterdam), die kijkt naar de absorptiecapaciteit van de EU en de noodzaak van institutionele aanpassing. Amtenbrink wijst niet alleen op noodzakelijke technisch-institutionele aanpassingen, maar ook op aanpassingen die noodzakelijk zijn om de democratische legitimiteit te handhaven (of, zo men wil, te verkrijgen). Ook Andrea Ott (Maastricht) ziet dit probleem en analyseert of vormen van ‘flexibiliteit’ een uitweg kunnen bieden. De aloude redenering is immers dat wanneer niet alle regels voor alle lidstaten zouden gelden, uitbreiding niet *per se* ten koste van verdieping zou hoeven te gaan. Ott wijst hierbij op mogelijkheden ook niet-lidstaten te laten participeren in bepaalde EU-beleidsvelden (bijvoorbeeld via associatie-akkoorden).

Christophe Hillion (Leiden), ten slotte, gaat in op de vraag of verbreding gebruikt kan worden om tot verdieping te komen. Hillion bekijkt dus in hoeverre de toelating van nieuwe leden tot de EU leidt, of kan leiden, tot verdieping van het integratieproces. Hij stelt dat veel (constitutionele) veranderingen te danken zijn aan de verbreding van de Unie.

Het boek sluit af met de integrale tekst van de lezing die toenmalig Minister van Justitie, Donner, hield bij

de opening van de conferentie. In deze rede ging Donner in op de ontwikkeling van de *Europese Ruimte voor Vrijheid, Veiligheid en Rechtvaardigheid*. Sinds de toetreding van Bulgarije en Roemenië in 2004 is de discussie over verdere uitbreiding actueel. Vanwege het uitblijven van institutionele veranderingen via verdragswijzigingen (nu ook inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon voorsnog niet mogelijk blijkt), krijgt de discussie over de verhouding tussen verbreding en verdieping hernieuwde aandacht en wordt wederom nagedacht over andere vormen dan volledig lidmaatschap voor landen die willen toetreden (of wellicht, vanwege moeite met het Verdrag van Lissabon, zullen moeten nadenken over een aangepaste vorm van lidmaatschap). Dit boek biedt gedegen analyses ter ondersteuning van de gedachtevorming over deze vragen.

Ramses Wessel

Prof. dr Ramses A. Wessel is als hoogleraar Recht van de Europese Unie en andere Internationale Organisaties verbonden aan het *Centre for European Studies* van de Universiteit Twente.

Een blik met de caleidoscoop

R. de Wijk:

Toestanden in de wereld.

Amsterdam: Mets & Schilt, 2008; 254 blz.; 20,= euro; ISBN: 978-90-5330-611-6

Als student internationale betrekkingen luisterde ik altijd naar de rubriek van Mr. G.B.J. Hiltermann op de AVRO-

radio. Ik miste geen enkele uitzending en kocht al zijn boeken (waaronder zijn monumentale geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog). Wanneer ik nu – vele jaren later – de stukjes van Rob de Wijk lees, is het alsof ik Hiltermann opnieuw hoor praten voor de microfoon. De auteur geeft in zijn voorwoord zelf toe dat de titel van de bundel een knipoog is naar de radio-rubriek van Hiltermann. De thema's

zijn natuurlijk anders: internationale betrekkingen evolueren nu eenmaal heel snel. Maar de ideologische inspiratie is dezelfde: beide auteurs horen tot de realistische school in de internationale betrekkingen. Net zoals mensen laten staten zich in hun gedrag overwegend leiden door overwegingen van macht. De politieke leiders van een land willen aan de macht blijven (in het beste geval

via verkiezingen; in het slechtste via repressie). Ze moeten hun onderdanen beschermen tegen interne en externe vijanden (die ze desnoods zelf produceren). Ze moeten economische welvaart creëren en ze moeten ervoor zorgen dat de interne cohesie in de natie bewaard blijft. Volgens de auteur slagen de Europese landen er maar matig in deze doelstellingen te bereiken.

In zijn boek groepeerde De Wijk zijn columnns – die voordien zijn verschenen in het dagblad *Trouw* – in vijf hoofdstukken: toestanden in de wereld; toestanden in Europa; toestanden in Nederland; toestanden met vrede, vrijheid en democratie; en toestanden in het Midden-Oosten. De indeling is artificieel, waardoor er nogal eens overlappingsen voorkomen. Maar dat stoort niet. De Wijk constateert dat de Europese rol in de wereld stilaan uitgespeeld raakt. Europa gelooft nog altijd in verheven idealen van internationaal recht en de werking van internationale instellingen, maar die zijn niet meer van deze tijd. Eeuwenlange militaire en economische superioriteit heeft het Westen doen geloven dat zijn waarden overal ter wereld worden geaccepteerd. Maar nieuwe supermogendheden als China en India malen er niet om zaken te doen met dictatoriale regimes als ze daar economisch wel bij varen. Regionale grote mogendheden als Iran of Nigeria laten zich niet langer de les lezen door westerse mogendheden. Buitenlandse druk werkt zelfs averechts: het is juist wat de regeringen van die landen graag hebben, want het maakt hun binnenlandse opposanten monddood.

Belangrijke mondiale problemen vereisen multilaterale samenwerking: de oorlogen in Irak en Afghanistan, nucleaire proliferatie, klimaatverandering en de massa-emigratie die ze zal veroorzaken, de uitputting van de natuurlijke hulpbronnen, het

moslimterrorisme, grensoverschrijdende criminaliteit en falende staten (bijvoorbeeld Pakistan: 'het grootste veiligheidsrisico van onze tijd'). In dit mondiale debat zou de Europese Unie moeten optreden als een belangrijke gesprekspartner, maar zij is helaas niet voorbereid op deze taak. Ze is een intergouvernementele regionale organisatie, die bestaat uit kibbelende lidstaten. Europese politici zijn weinig doortastend, want ze houden te veel rekening met hun publieke opinie. In plaats van de Unie te verdiepen heeft men ze uitgebreid, wat het besluitvormingsproces alleen maar ingewikkelder heeft gemaakt. Het buitenlands beleid van de EU verdwijnt in onbenulligheid (voorbeelden: Kosovo of de relatie met Rusland). Grote militaire operaties kan Europa niet plannen, omdat er geen eensgezinde visie is op het veiligheidsbeleid. Ook de NAVO is zwak: van haar 3,5 miljoen soldaten kan ze er in Afghanistan slechts 35.000 inzetten.

Het is al even erg gesteld met het buitenlands beleid van de afzonderlijke lidstaten van de EU. Dat komt nog het best tot uiting wanneer men militairen wil sturen naar conflictgebieden. Men wil zijn land internationaal op de kaart zetten en tonen dat de belastingen waarmee het leger wordt gesubsidieerd, tot iets hebben gediend. Maar militair-operationele overwegingen zijn zelden aanwezig in de besluitvorming, terwijl die het belangrijkste zijn voor het slagen van de operatie. Humanitaire interventies hebben geen zin als men het leven van zijn militairen niet wil riskeren. Morele verontwaardiging is belachelijk als ze komt van diegenen die alleen troepen willen inzetten wanneer hun eigen economische belangen op het spel staan. Hoe een en ander afloopt, heeft men kunnen constateren in Srebrenica of Kigali.

Als gevolg van de mondialisering en de multiculturalisering worstelen de

Europese naties met hun eigen identiteit. Dat duidt op angst en de neiging zich te willen beschermen tegen de boze buitenwereld. Rechts-populisten varen er wel bij en beïnvloeden zo op occulte wijze het beleid. De Wijk is objectief en spaart geen heilige huisjes: zowel Geert Wilders als Ayaan Hirsi Ali moet het ontgelden. Hij zoekt niet naar mono-causale verbanden. Marokkaanse reischoppers worden niet bewogen door dezelfde motieven als moslimterroristen.

De stukjes zijn niet allemaal van dezelfde kwaliteit. Sommige zijn ietwat belerend (die over de Nederlandse binnenlands-politieke situatie bijvoorbeeld) of een beetje naïef (zoals dat over een mogelijke vredesregeling in Irak). Maar ze lezen aangenaam. Soms zijn ze grappig (zoals over Kim Jong-il) en altijd zijn ze vlot geschreven. Men hoeft het niet altijd eens te zijn met de auteur, maar men moet hem nageven dat hij de lezers stimuleert om na te denken over de geschetste problemen. In het algemeen is de analyse evenwichtig, genuanceerd en objectief. Tegelijk heeft Rob de Wijk een boek geschreven waarin hij oprecht de Nederlanders en de Europeanen oproept tot tolerantie en eensgezindheid. Zo kunnen ze als natie overleven en tegelijk nog meetellen in de huidige internationale betrekkingen.

Erik Faucompret

Erik Faucompret is hoogleraar internationale betrekkingen aan de Universiteit Antwerpen.

Rondreis door het zwarte continent

Ton van der Lee:

De Afrikaanse Weg: Van Kaapstad naar Caïro.

Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2008; 269 blz.; 16,95 euro; ISBN: 978-90-501-8882

De opzet van *De Afrikaanse Weg* is tamelijk eenvoudig: Auteur Ton van der Lee rijdt met een terreinwagen van Kaap Agulhas, het zuidelijkste punt van Afrika, naar Alexandrië, waar de Nijldelta in de Middellandse Zee uitmondt. Om het wat beter te laten bekken, is dat traject in de titel ingekort tot *Van Kaapstad naar Caïro*, maar dat vergeef ik graag: Een titel moet gewoon goed zitten. Onderweg spreekt Van der Lee in elf landen met mensen van allerlei slag en probeert hij te achterhalen waarom het nu – ondanks alle ontwikkelingshulp – toch nog altijd zo fout zit op het Afrikaanse continent. De veelgehoorde vraag ‘Wat is er nou eigenlijk echt aan de hand?’, is als het ware de rode draad. Enkele van die ontmoetingen leveren interessante visies op en een dame in Malawi zorgde voor een verzameling spreekwoorden met Afrikaanse wijsheid die de lezer door het hele boek heen aantreft.

Het resultaat is een boek dat vlot wegleest, maar zelden echte antwoorden geeft op de gestelde vragen. De ene keer is tribalisme de grote schuldige, de andere keer zijn de koloniale grenzen het probleem en dan zijn de mannen de oorzaak van alle ellende. Het boek is een leuke introductie voor wie voor het eerst met Afrika kennismakt. Voor de wat meer beslagen Afrikalezer of -reiziger is het helaas nogal flauwe kost.

Zo is het idee om van de Kaap naar de monding van de Nijl te rijden niet bijster origineel. Wie ook maar een beetje in de betere boekhandel of op het internet graaft, struikelt over de reisverslagen van mensen die het continent van noord naar zuid (of omgekeerd) hebben doorkruist en dat met bijna alle denkbare vervoermiddelen, tot en met een *deux chevaux* toe. De meeste reizigers doen dit louter voor het avontuur, anderen met de bedoeling Afrika beter te begrijpen. Het probleem is dat Van der Lee zich tot de tweede groep rekent, terwijl hij naar mijn gevoel met meer innerlijke problemen worstelt dan de doorsnee Afrikanen. Van der Lee is dan ook een filmproducent die naar eigen zeggen het drukke Westen is ontvlucht om in Afrika te gaan wonen (voornamelijk in Mali en Namibië) en daar inmiddels al een half dozijn boeken over heeft gepubliceerd.

Maar ondanks die ervaring zal de lezer niet echt veel wijzer worden over Afrika op basis van de anekdotes die Van der Lee bij elkaar heeft gesprokkeld. Maar al te vaak maakte ik bij het lezen van het boek kennis met een Nederlander die zich nergens meer thuis voelt: ‘Nederland miste ik niet. Ik luisterde naar de Wereldomroep [...], hoorde over nieuwe snelwegen, nog meer geld, nog meer welvaart, mobiele telefoons, internet, files en vervuiling. Ik had er niet veel mee.’ Van der Lee, die overigens zelf wel een Nederlandse website heeft (www.tonvanderlee.nl), lijkt hier even te vergeten dat hij in de luxe positie verkeert die dingen te ontvluchten waar heel wat Afrikanen net van dromen. Want waar een hobbelige weg door de ongerepte natuur voor ons avontuur betekent, ziet een

Afrikaanse boer of handelaar daar eerder een moeilijke toegangsweg tot de plaatselijke markten in. En zo drijft het hele boek naar mijn smaak een beetje te veel op een ouderwets romantisch beeld van een ‘traditioneel’ Afrika dat lijnrecht tegenover een ‘modern’ Europa zou staan.

Van der Lees symboliek om een plastic colaflesje met zeewater te vullen aan Kaap Agulhas in Zuid-Afrika sluit daarbij aan en lijkt me eerder een thema voor padvinderliteratuur. Wat moet een lezer met een mededeling als: ‘Mijn fles is vol. Ik schroef de dop erop. Die gaat er pas weer af als ik [...] aan de Egyptische kust sta. Dan laat ik dit water in zee lopen. Dan zal ik mijn opdracht vervuld hebben.’ Nou, mooie opdracht is dat, Eenzame Wolf! Of heb ik hier misschien de subtiële referentie naar de knotsgekke Afrika-film *The gods must be crazy* (met een colaflesje in de hoofdrol) gemist? Wie het zelf wil uitzoeken: het boek bevat als fotografisch bewijs twee kiekjes van het colaflesje op de desbetreffende plaatsen.

Evert Kets

Evert Kets is als Policy Officer voor Centraal-Afrika werkzaam bij de stichting Broederlijk Delen.